

ЯРМОЛ Л. В.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та філософії права
(Національний університет
«Львівська політехніка»)

УДК 340.12(447)342.7

**СВОБОДА ВИРАЖЕННЯ ПОГЛЯДІВ ДИТИНИ:
ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ**

У статті аналізуються окремі аспекти національно-правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів дитини, її права бути заслуханою. Сформульовані пропозиції щодо їх удосконалення відповідно до міжнародно-правових стандартів прав дитини.

Ключові слова: права дитини, правові гарантії, свобода вираження поглядів дитини, право дитини бути заслуханою.

В статье анализируются отдельные аспекты национально-правовых гарантий обеспечения свободы выражения мнения ребенка, его права быть услышанным. Сформулированы предложения по их совершенствованию согласно международно-правовым стандартам прав ребенка.

Ключевые слова: права ребенка, правовые гарантии, свобода выражения мнения ребенка, право ребенка быть услышанным.

In the presented work the author has analyzed the aspects of national rights guarantees of freedom of expression of the child, the right of the child to be heard. Also there is formulated proposals to refinement national rights guarantees of freedom of expression of the child in accordance with the international legal standard.

Key words: rights of the child, rights guarantees, freedom of expression of the child, right of the child to be heard.

Вступ. Важливий вплив на формування й розвиток правових гарантій прав дитини в Україні, у тому числі й на свободу вираження поглядів, мають міжнародно-правові гарантії [1].

За даними Уповноваженого Президента України з прав дитини М. Кулеби, за роки незалежності України дитяче населення скоротилось майже в два рази й сьогодні становить 7,6 млн. осіб [2]. Попри негативну тенденцію щодо зменшення кількості дітей в Україні, їх частка в нашому суспільстві залишається доволі значною. Як член ООН та інших міжнародних організацій українська держава взяла на себе зобов'язання щодо якнайповнішого забезпечення прав людини, зокрема й дитини. Це означає, що максимальне, реальне забезпечення прав дитини, а також збільшення кількості дітей стає пріоритетним напрямом України.

У вітчизняній науковій літературі окремі національні аспекти правового забезпечення свободи вираження поглядів дітьми та її складових елементів (наприклад, інформаційних прав) досліджують учені: Л. Гузь, А. Дакал, Л. Ольховик, П. Рабінович, Г. Резнік та інші. Однак варто зазначити, що аналіз загальнотеоретичних положень національно-правових гарантій забезпечення свободи вираження поглядів дитини не став поки що предметом комплексного наукового дослідження в Україні.

Постановка завдання. Мета статті – проаналізувати правові гарантії забезпечення свободи вираження поглядів дитини в Україні та надати пропозицій щодо їх удосконалення.

Результати дослідження. З метою визначення реального стану забезпечення прав дитини в Україні у квітні 2012 р. Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка на замовлення Уповноваженого Президента України з прав дитини провів опитування дітей віком 10–17 років, батьків, що мають дітей віком до 18 років, та експертів, які працюють із дітьми. Згідно з отриманими результатами, 48% респондентів констатували порушення права дітей на висловлювання власної думки, при цьому кожен третій указав, що це право порушується батьками, кожен четвертий – учителем/викладачем. 44% опитаних вважає, що обмежується право дітей на вільне спілкування з друзями, родичами, батьками, а також на отримання корисної інформації [3]. Це свідчить про доволі високий показник порушення свободи вираження поглядів дитини в Україні.

Разом із тим, за висновком дослідника А. Дакала, дотримання прав дітей в Україні забезпечується все більшою поінформованістю суспільства про ці права; створенням державних установ та інститутів з метою надання допомоги неповнолітнім під час реалізації їхніх прав. На жаль, доводиться констатувати, що багато проблем, які з роками загострюються, все ще не вирішується; система захисту прав дитини в Україні залишається нескоординованою; відповідальність розділяється між різними міністерствами та відомствами, співпраця між якими є малоефективною [4].

Основу механізму правового забезпечення свободи вираження поглядів дитини в Україні становить національне законодавство, насамперед Конституція України (ст. 34) і Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. [5], а також інші нормативно-правові акти.

Згідно зі ст. 9 Конституції України, частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких дає Верховна Рада України, зокрема ті, що закріплюють свободу вираження поглядів дитини. До них належать насамперед Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.) (далі – Конвенція) [6], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 19) (ООН, 1966 р.), Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (ст. 10) (Рада Європи, 1950 р.).

У Конвенції проголошено, що дитина має право вільно виражати свій погляд; це право включає свободу шукати, одержувати й передавати інформацію та ідеї будь-якого роду, незалежно від кордонів, в усній, письмовій чи друкованій формах, у формі творів мистецтва чи за допомогою інших засобів – за вибором дитини (ч. 1 ст. 13). Варто наголосити, що в ст. 13 Конвенції не передбачено мінімального віку чи певного рівня зрілості дитини для реалізації нею права на свободу вираження поглядів. Свобода вираження поглядів розглядається як один із аспектів розвитку дитини. Однак батьки та особи, які їх замінюють, повинні належним чином керувати дитиною під час здійснення нею своїх прав і робити це відповідно до розвитку здібностей дитини (ст. 5 Конвенції).

Свобода вираження поглядів дитини не є абсолютною, відповідно, її реалізація може зазнавати певних обмежень. Згідно з Конвенцією, такі обмеження повинні чітко передбачатися законом і бути необхідними для: а) вираження поваги до прав і репутації інших осіб; або б) забезпечення державної безпеки, громадського порядку, для охорони або здоров'я, або моральності населення (ч. 2 ст. 13).

Особливо важливою є ст. 12 Конвенції, в якій проголошене право дитини бути заслуханою. Зокрема, у ній закріплено, що «держави-учасниці забезпечують дитині, *здатній формулювати власні погляди*, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються дитини, причому поглядам дитини приділяється належна увага, згідно з її віком і зрілістю» (ч. 1 ст. 12).

Цей документ дає дитині, зокрема, можливість бути заслуханою в ході будь-якого судового чи адміністративного розгляду щодо неї безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства (ч. 2 ст. 12).

Аналіз Конституції України (1996 р.) дає підстави констатувати незначну кількість статей, присвячених саме правам дитини (ст. ст. 51, 52), хоча ціла низка можливостей люди-

ни визнається за кожним (а отже, й у тому числі за дитиною). Свобода вираження поглядів кожного, у тому числі дитини, гарантується ст. 34 Конституції України, де, зокрема, проголошено: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір» (ч. ч. 1, 2 ст. 34 Конституції України). Разом із тим у Конституції України не проголошене таке важливе право дитини, як можливість бути вислуханою (ст. 12 Конвенції).

У Резолюції 2056 (2015 р.) Парламентської Асамблеї Ради Європи акцентовано увагу на тому, що включення положення про права дитини в національні конституції може розглядатись як один із найважливіших елементів національної політики захисту прав дитини (п. 3) [7]. Також у ній міститься заклик до держав надати конституційні гарантії для захисту й подальшого розширення прав дитини на основі сучасного підходу, який трактує дітей як самостійних носіїв прав. При цьому першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (ст. 3 Конвенції), зокрема надання дітям права бути заслуханими під час прийняття будь-яких рішень, що їх стосуються (ст. 12 Конвенції) (п. 5.2).

Ефективність конституційних положень щодо прав дитини залежить також від заходів державної політики, внутрішнього законодавства, правозастосовної діяльності державних та інших суб'єктів, які повинні забезпечувати дотримання цих прав.

У системі законодавства України чільне місце посідає Закон України «Про охорону дитинства», в якому закріплено цілу низку прав дитини. Так, у ч. 1 ст. 9 цього Закону України проголошені такі її можливості:

- вільно висловлювати свою думку;
- формувати власні погляди;
- розвивати суспільну активність;
- отримувати інформацію.

У Законі також наголошено, що зазначені можливості дитини повинні відповідати її віку.

Позитивним аспектом розглядуваного Закону України є проголошення в ньому права дитини на формування власних поглядів (у Конвенції така можливість не закріплена). При цьому, як уже зазначалося, ст. 13 Конвенції (право дитини вільно виражати свій погляд) не передбачає мінімального віку чи певного рівня зрілості для здійснення цієї можливості.

Права дитини, закріплені в ч. 1 ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства», містять свободу розшукувати, одержувати, використовувати, поширювати та зберігати інформацію в усній, письмовій чи іншій формі за допомогою творів мистецтва, літератури, засобів масової інформації (далі – ЗМІ), засобів зв'язку (комп'ютерної, телефонної мережі тощо) чи інших засобів на вибір дитини. Дитині повинен бути забезпечений доступ до інформації та матеріалів із різних національних і міжнародних джерел, особливо тих, які сприяють здоровому фізичному і психічному розвитку, соціальному, духовному й моральному благополуччю.

Частина 4 ст. 14 Закону України «Про охорону дитинства» передбачає конкретну ситуацію: дитина має право на отримання інформації про відсутніх батьків, якщо це не завдає шкоди її психічному й фізичному здоров'ю.

У Законі України «Про охорону дитинства» задеклароване право дитини звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, ЗМІ та їхніх посадових осіб із зауваженнями та пропозиціями щодо їх діяльності, заявами і клопотаннями щодо реалізації своїх прав і законних інтересів і скаргами на їх порушення (ч. 2 ст. 9). На нашу думку, такі законодавчі положення повинні бути узгоджені зі ст. 12 Конвенції (право дитини бути заслуханою), в якій таке право забезпечується тій дитині, *котра здатна формулювати власні погляди* та вільно висловлювати їх. Поглядам дитини приділяється належна увага залежно від її віку і зрілості.

З метою реалізації свободи вираження поглядів дитини, можливості звертатися до органів державної влади й інших суб'єктів наша держава повинна сприяти:

- поширенню в ЗМІ матеріалів, корисних для розвитку дитини;

- виданню та розповсюдженню дитячих книжок і підручників, забезпечуючи умови, сприятливі для їх видання;

- міжнародному співробітництву у сфері обміну та поширення інформації й матеріалів, що надходять із різних національних і міжнародних джерел;

- діяльності ЗМІ, спрямованій на задоволення мовних потреб дітей, у тому числі тих, які належать до національних меншин (ч. 3 ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»).

Права дитини на вільне висловлювання думки й отримання інформації можуть бути обмежені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя (ч. 4 ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства»). Зазначені обмеження прав дитини на вільне висловлювання думки й отримання інформації необхідно привести у відповідність до ч. 2 ст. 13 Конвенції, в якій проголошено, як уже зазначалося, що обмеження свободи вираження поглядів дитини мають бути чітко передбачені законом і застосовуватись: а) для вияву поваги до прав і репутації інших осіб; або б) для охорони державної безпеки, захисту громадського порядку, або здоров'я, або моральності населення.

Обмеження щодо права на формування поглядів дитини чітко в Законі України «Про охорону дитинства» не сформульовані, однак у ньому проголошена заборона на пропагування в ЗМІ насильства й жорстокості, поширення порнографії та інформації, що зневажає людську гідність і завдає шкоди моральному благополуччю дитини (ч. 4 ст. 20 Закону України «Про охорону дитинства»).

У Цивільному кодексі України (2003 р.) (далі – ЦК України) (у книзі другій «Особисті немайнові права фізичної особи») право людини, зокрема дитини, на свободу вираження поглядів не проголошене. Однак у ньому міститься застереження, що перелік особистих немайнових прав, закріплений у ньому, не є вичерпним (ч. 3 ст. 270). А саме свобода вираження поглядів дитини є невід'ємним її особистим немайновим правом. Дослідниця цивільно-правового та сімейно-правового аспектів особистих немайнових прав дитини Г. Резнік окреслила особисте немайнове право дитини як невід'ємне від його носія та позбавлене економічного змісту суб'єктивне цивільне право, спрямоване на самостійне й опосередковане (через батьків чи осіб, які їх замінюють) задоволення нематеріальних потреб дитини [8, с. 166].

Правознавець Л. Ольховик так окреслила особисті немайнові права дитини: це природні, невід'ємні права, що виникають із приводу благ немайнового характеру, позбавлені економічного змісту і грошової оцінки, тісно пов'язані з особою носія, що індивідуалізує його, вони не передаються й не відчужуються, мають специфічні підстави виникнення та припинення, мають строковий характер, належать усім без винятку – батькам і дітям – порівну, захищаються батьками та регулюються переважно Цивільним і Сімейним кодексами України [9, с. 147]. На нашу думку, особисті немайнові права дитини належать саме їй, а не батькам, які повинні сприяти їх реалізації, охороні та захисту. До того ж забезпечення прав дітей здійснюють не лише батьки, а й інші суб'єкти.

Складниками свободи вираження поглядів дитини є інформаційні права. У ЦК України право фізичної особи на інформацію проголошене як одне з особистих немайнових прав, що забезпечує її соціальне буття. Зокрема, у ньому закріплене право фізичної особи вільно збирати, зберігати, використовувати й поширювати інформацію (ч. 1 ст. 302).

Правознавець Г. Резнік стверджує, що соціальні особисті немайнові права (у тому числі право на інформацію, на індивідуальність тощо) забезпечують існування людини як істоти соціальної, виокремлюють її з-поміж інших, індивідуалізують, визначають її автономність, соціальну цінність і вагомість у соціумі [8, с. 99]. При цьому дослідниця, проаналізувавши в праці зміст та особливості здійснення деяких особистих немайнових прав дитини, не акцентувала уваги на праві дитини на інформацію [8, с. 53–130].

Правознавець, заслужений юрист України Л. Гузь, який вивчає питання захисту прав та інтересів дітей, також не виокремлює права на інформацію в системі основних немайнових прав дітей, які захищаються законом [10, с. 26–43].

Л. Ольховик запропонувала такий поділ особистих немайнових прав дитини за цілювою спрямованістю:

1) ті, що мають на меті забезпечення фізичного та психічного благополуччя дитини (право на життя, право на здоров'я, право на сім'ю);

2) ті, що спрямовані на забезпечення соціального буття дитини (право на реєстрацію народження, право на індивідуалізацію особи в суспільстві, право на освіту) [9, с. 147–148].

Як видно з наведеної класифікації, право на інформацію в ній не відображене. Це свідчить про те, що дослідники особистих немайнових прав дитини не приділяють належної уваги такій її можливості, як право на інформацію, що є складником свободи вираження нею поглядів.

Зі свободою вираження поглядів дитини пов'язане і право на індивідуальність, проголошене в ЦК України (ч. 1 ст. 300). Фізична особа має право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм і способів вияву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства (ч. 2 ст. 300 ЦК України).

У системі особистих немайнових прав, спрямованих на забезпечення соціального буття дитини, Л. Ольховик виокремила право на індивідуалізацію в суспільстві, визначивши його так: це забезпечена законом можливість володіти, користуватись, розпоряджатись, вимагати охорони свого власного імені, прізвища, ім'я по батькові, вимови, голосу, зображення тощо. До змісту права на індивідуалізацію дослідниця зарахувала такі можливості: 1) володіти певною індивідуальністю; 2) користуватися своєю індивідуальністю; 3) створювати і змінювати свою індивідуальність; 4) вимагати захисту у випадку будь-якого порушення права на індивідуальність. Право на індивідуалізацію складається з таких елементів: власного імені, прізвища, ім'я по батькові; зовнішнього вигляду; мови; голосу; зображення; псевдоніму; особистого підпису; манери поведінки; інтелектуального, культурного, освітнього рівнів [9, с. 153].

Свобода вираження поглядів дитини певною мірою виявляється в її зовнішньому вигляді, манерах поведінки. Перелічені елементи права дитини на індивідуальність допомагають їй виражати свої погляди, думки, почуття, емоції тощо.

Велике значення для реалізації прав дитини, зокрема права на свободу вираження поглядів, права бути заслуханою, має Сімейний кодекс України (далі – СК України) [11]. У ньому проголошено, що дитина повинна бути забезпечена можливістю здійснення її прав, установлених Конституцією України, Конвенцією, іншими міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ч. 7 ст. 7).

Зі свободою вираження поглядів дитини тісно пов'язане право дитини на спілкування, право бути вислуханою. Право на безперешкодне спілкування дитини, матері та батька зафіксоване в ст. 153 СК України, хоча така можливість може бути обмежена законом. Під час спілкування дитина виражає свої погляди, думки, позицію.

У ст. 171 СК України закріплено *право дитини бути вислуханою* батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також із питань сім'ї (ч. 1 ст. 171 СК України). Проголошено, що дитина, яка може висловити свою думку, *має бути вислухана* під час вирішення спорів між батьками, іншими особами щодо

- її виховання;
- місця її проживання;
- позбавлення батьківських прав;
- поновлення батьківських прав;
- управління її майном (ч. 2 ст. 171 СК України).

Разом із тим суд має право прийняти рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (ч. 3 ст. 171 СК України).

Зазначені положення СК України конкретизовані в наступних його статтях (ст. ст. 152, 160, 218, 236):

1. Дитина має право *противитися* неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї. Вона має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки й піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій. Досягнувши чотирнадцятирічного віку, дитина має право звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду (ч. ч. 2, 3, 4. ст. 152 СК України).

2. Дитина має право висловлювати свою позицію щодо місця проживання – для дитини, яка досягла десяти років, воно визначається за спільною згодою батьків і самої дитини. Якщо батьки проживають окремо, місце проживання дитини, яка досягла чотирнадцяти років, визначається нею самою (ч. ч. 2. 3 ст. 160 СК України).

3. Дитина має право виражати свою позицію щодо її усиновлення. Так, для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Форма такої згоди має відповідати її віковій та стану здоров'я (ч. 1 ст. 218 СК України). Згода дитини на усиновлення не потрібна у двох передбачених законом випадках: неусвідомлення нею факту усиновлення у зв'язку з віком або станом здоров'я; проживання дитини в сім'ї усиновлювачів і прийняття їх нею як рідних батьків (ч. ч. 3, 4 ст. 218 СК України). Якщо ж усиновлення проведене без згоди дитини за умови, що вона була необхідна, то воно визнається недійсним за рішенням суду (ч. 1 ст. 236 СК України).

У Європейській конвенції про усиновлення дітей (переглянута) (Рада Європи, 27.11.2008) [12], ратифікованій Законом України у 2011 р. [13], серед підстав для відмови у прийнятті рішення про усиновлення передбачено й відсутність згоди дитини, яка, згідно з законом, вважається такою, що має достатній рівень розуміння. При цьому констатується, що дитина вважається такою після досягнення нею віку, який визначено законом і який не повинен перевищувати 14 років (п. b) ч. 1 ст. 5).

4. Дитина має право виражати свою думку, даючи згоду на зміну її імені під час усиновлення чи заперечуючи проти цього. Така згода не вимагається, якщо дитина живе в сім'ї усиновлювачів і звикла до нового імені (ч. 1 ст. 231 СК України).

5. Дитина виражає свій погляд, висловлює бажання під час призначення їй опікуна або піклувальника (ч. 2 ст. 244 СК України).

6. Опікун, піклувальник дитини, визначаючи методи її виховання, *повинен зважати на думку дитини* (ч. 2 ст. 249 СК України).

7. Дитина висловлює свою позицію, згоду (якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити) на її влаштування в сім'ю патронатного вихователя (ч. 1 ст. 254 СК України), у прийомну сім'ю (ч. 2 ст. 256-3 СК України) чи до дитячого будинку сімейного типу (ч. 2 ст. 256⁷ СК України).

8. Дитина, яка досягла чотирнадцятирічного віку, має право звертатися до суду з позовом про позбавлення батьківських прав (ч. 1 ст. 165 СК України).

9. Малолітня дитина, яка може самостійно визначити свої потреби й інтереси, має право на те, щоб батьки, які здійснюють управління її майном, враховували такі потреби й інтереси (ч. 1 ст. 177 СК України).

Матеріали узагальнення судової практики України свідчать про те, що суди не завжди дотримуються вимог закону щодо з'ясування й урахування думки дитини. Наприклад, Виноградівський районний суд Закарпатської області розглянув справу за заявою прокурора Виноградівського району про позбавлення батьківських прав П.Б. та Б.Р. стосовно неповнолітніх Б.Й., 1994 р. н., та Б.О., 1995 р. н. У матеріалах справи відсутні відомості про думку дітей із цього приводу, яким на час розгляду справи було, відповідно, 13 і 12 років, хоча їхні міркування суд повинен був з'ясувати, дати їм оцінку. Рішенням від 25.03.2008 позовні вимоги задоволено [14].

Для порівняння: згідно зі ст. 57 «Право дитини виражати свій погляд» Сімейного кодексу Російської Федерації (далі – СК РФ), дитина має право виражати свій погляд під час вирішення в сім'ї будь-якого питання, яке стосується її інтересів, а також повинна бути

заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду. Урахування поглядів дитини, яка досягла десятирічного віку, є обов'язковим, за винятком випадків, коли це суперечить її інтересам [15].

Дослідниця Л. Федорова слушно зауважує, що СК РФ не містить норми, в якій була б указівка про обов'язковість обґрунтування причин, підстав не брати до уваги думку дитини з питань, які стосуються її інтересів. Це дає підстави відхилити погляди дитини практично свавільно, не враховуючи її інтересів [16].

У випадках, передбачених СК РФ (ст. ст. 59, 72, 132, 134, 136, 143, 145), органи опіки й піклування чи суд можуть прийняти рішення тільки зі згоди дитини, яка досягла десятирічного віку. Так, згода такої дитини потрібна для:

- зміни її імені та (чи) прізвища (ч. 4 ст. 59 СК РФ);
- відновлення батьків у батьківських правах щодо дитини (ч. 4 ст. 72 СК РФ);
- її усиновлення (ч. 1 ст. 132 СК РФ). Як виняток: згоди дитини не потрібно, якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх батьками (ч. 2 ст. 132 СК РФ);
- призначення опікуна (ч. 4 ст. 145 РФ).

Л. Федорова пропонує знизити вік дитини з питань, із яких обов'язкове врахування її поглядів, до семи років. При цьому вона наголошує, що підтримує позицію тих дослідників, які пропонують установлення подвійного критерію, який дає дитині підстави реалізувати право на вираження поглядів, – це «вік і зрілість», які забезпечують розуміння й оцінку наслідків питань, що обговорюються. Підтримуємо позицію ученої, що під час з'ясування поглядів дитини важлива участь саме психолога, а не просто педагога чи представника органу опіки й піклування, котрі, як правило, спеціальними знаннями у сфері дитячої психології не володіють.

Як уже зазначалося, одним зі складників свободи вираження поглядів дитини є право на отримання інформації. У СК України передбачено, що усиновлена особа після досягнення нею чотирнадцяти років має право на одержання повної інформації щодо свого усиновлення (ч. 3. ст. 226). Водночас усиновлювач має право приховувати від дитини факт її усиновлення, якщо розкриття таємниці усиновлення може завдати шкоди її інтересам (ч. 2 ст. 227 СК України).

Правознавець О. Мельник запропонував закріпити в окремій статті СК України право усиновленої дитини на одержання інформації про своє походження після досягнення нею 14 років (особисті дані біологічних батьків та інших родичів; місце й дату свого народження; свою національність і расову належність; причини та підстави свого усиновлення; історію родинних хвороб і схильностей до захворювань; професійні і творчі здібності, таланти, нахили, притаманні близьким родичам тощо). Усиновлювачі зобов'язані сприяти усиновленій дитині в реалізації нею права знати своє походження, зокрема у зверненні до компетентних органів, представництві інтересів дитини тощо. За умови необхідності надання даних щодо походження дитини, які становлять особисту таємницю третіх осіб, така інформація може бути надана лише за згодою цих осіб або за рішенням суду [17, с. 197].

На нашу думку, щоб пропозиція про право усиновленої дитини на одержання інформації про своє походження була дієвою, необхідно вже на етапі народження дитини отримувати від її батьків максимальну кількість відомостей про дитину та про них.

Певною гарантією права дитини бути вислуханою є низка законодавчих положень Цивільного процесуального кодексу України (2004 р.) (далі – ЦПК України) [18]: під час розгляду справи, крім прав та обов'язків, визначених ст. 27 ЦПК України, малолітня або неповнолітня особа має також такі процесуальні права: безпосередньо або через представника чи законного представника *висловлювати свою думку* та *отримувати* його допомогу у вираженні такої думки; отримувати через представника чи законного представника *інформацію* про судовий розгляд (ч. 1 ст. 27-1).

Суд зобов'язаний роз'яснити малолітній або неповнолітній особі її права та можливі наслідки дій її представника чи законного представника, якщо цього потребують інтереси цієї особи *та якщо за віком і станом здоров'я* вона може усвідомити їх значення (ч. 2 ст. 27-1 ЦПК України).

Висновки. У процесі аналізу законодавства України, яке містить нормативні приписи про свободу вираження поглядів дітьми, серед його положень виявлені такі, що не відповідають міжнародно-правовим нормам, а також потребують коригування й унесення доповнень унаслідок змін, що сталися у соціальному житті України.

У огляду на це, надано низку пропозицій:

1. У Конституції України проголосити такі важливі можливості дитини: свободу вираження її поглядів і право бути вислуханою під час прийняття будь-яких рішень, що її стосуються, відповідно до ст. ст. 12, 13 Конвенції. Загалом у Конституції України доцільно присвятити окремий розділ правам дитини та гарантіям їх забезпечення.

2. Законодавство України про освіту доповнити положеннями про таке: 1) свобода вираження поглядів дитини гарантується під час здобуття нею відповідної освіти, 2) думкам і поглядам дитини приділяється належна увага. Сформувати чіткіші механізми забезпечення свободи вираження поглядів дитини в освітньому процесі.

3. Положення, відображені в ст. 9 Закону України «Про охорону дитинства», узгодити зі ст. ст. 12, 13 Конвенції, а саме:

– уточнити, що дитина має право вільно висловлювати особисту думку, формувати власні погляди (ч. 1 ст. 9 Закону України), незалежно від її віку та зрілості, що зафіксовано в ст. 13 Конвенції;

– право дитини звертатися до органів державної влади й інших суб'єктів (ч. 2 ст. 9 Закону України) необхідно узгодити зі ст. 12 Конвенції, в якій проголошено право дитини бути заслуханою. Таке право забезпечується дитині, здатній сформулювати власні погляди та вільно їх висловлювати. Поглядам дитини приділяється належна увага, залежно від її віку і зрілості;

– установлені підстави для обмеження прав дитини на вільне висловлювання думки й отримання інформації (ч. 4 ст. 9 Закону України) привести у відповідність до ч. 2 ст. 13 Конвенції. Так, у Законі України «Про охорону дитинства» необхідно закріпити таке положення: обмеження свободи вираження поглядів дитини мають бути чітко передбачені законом і бути необхідними: а) для вияву поваги до прав і репутації інших осіб або б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, або здоров'я, або моральності населення.

4. У ст. 150 «Обов'язки батьків щодо виховання та розвитку дитини» СК України передбачити й обов'язок батьків зважати на думки та погляди дитини щодо форм і методів її виховання. У ст. 169 СК України закріпити таке положення: під час вирішення справи про поновлення батьківських прав одного з батьків суд бере до уваги також думку дитини, яка, відповідно до свого віку та рівня, може їх висловити.

Список використаних джерел:

1. Ярмол Л.В. Свобода вираження поглядів дитини: міжнародно-правові гарантії забезпечення / Л.В. Ярмол // Право і суспільство. – 2017. – № 3. – С. 53–63.

2. В Україні за роки її незалежності чисельність дитячого населення зменшилась майже вдвічі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2165052-killist-ditej-v-ukraini-zmensilas-majze-vdvici.html>.

3. Аналітична довідка за результатами опитування дітей віком 10–17 років у межах проекту «Права дітей в Україні: реалії та виклики після 20 років незалежності» / [авторський колектив: О.М. Балакірева, Т.В. Бондар, Л.С. Волинець, Д.С. Касьянова, Т.В. Кондратюк, Я.О. Сазонова, А.В. Судакова] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.president.gov.ua/docs/information_children.pdf.

4. Дакал А.В. Актуальні проблеми формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей в Україні / А.В. Дакал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej18/PDF/14.pdf>.

5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 з наст. змін. і доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/>.

6. Конвенція про права дитини (ООН, 20.11.1989) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

7. Включение прав ребенка в национальные конституции в качестве одного из важнейших компонентов эффективной национальной политики охраны детства : Резолюция 2056 (2015) Парламентской Ассамблеи Совета Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168062f8db>.

8. Резнік Г.О. Особисті немайнові права дитини (цивільно-правовий та сімейно-правовий аспекти) : [монографія] / Г.О. Резнік ; за наук. ред. О.Д. Крупчана. – К. : НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. – 192 с.

9. Ольховик Л.А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : [монографія] / Л.А. Ольховик. – Одеса : Видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2009. – 173 с.

10. Гузь Л.Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект) : [монографія] / Л.Є. Гузь. – Х. : Фактор, 2011. – 463 с.

11. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III з наст. змін. і доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page6>.

12. Європейська конвенція про усиновлення дітей (переглянута) (Рада Європи, 27.11.2008) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a17.

13. Про ратифікацію Європейської конвенції про усиновлення дітей (переглянутої) : Закон України від 15.02.2011 № 3017-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3017-17>.

14. Практика розгляду судами справ, пов'язаних із позбавленням батьківських прав, поновленням батьківських прав, усиновленням, установленням опіки та піклування над дітьми (узагальнення підготовлене суддею Верховного Суду України В.М. Барсуковою та головним консультантом відділу узагальнення судової практики управління вивчення та узагальнення судової практики О.Є. Бурлай, к. ю. н.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/BC46433F0E8648E8C2257B7C00491130](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/BC46433F0E8648E8C2257B7C00491130).

15. Семейный кодекс Российской Федерации (принят Государственной Думой 08.12.1995) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://duma.consultant.ru/documents/1164412>.

16. Федорова Л.Ф. О проблемах реализации права ребенка на выражение своего мнения // Евразийская адвокатура. – 2014. – № 5 (12). – С. 78–84. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <file:///C:/Users/%D0%9F%D0%9A/Downloads/o-problemah-realizatsii-prava-rebenka-na-vyrazhenie-svoego-mneniya.pdf>.

17. Мельник О.В. Особисті немайнові права дитини при усиновленні за законодавством України та окремих зарубіжних країн : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 / О.В. Мельник. – Одеса, 2016. – 239 с.

18. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV з наст. змін. і доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page12>.

